

„НЕ СЪМ ЗА РАЯ АЗ“, ИЛИ ЗАДГРОБНИТЕ МИТАРСТВА НА ЧУЖДЕНЕЦА В БИТИЕТО

Илия Точев

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

“PARADISE ISN'T FOR THE LIKES OF ME”¹ OR THE AERIAL TOLL-HOUSES OF THE FOREIGNER IN THE EXISTANCE

Iliya Tochev

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

This paper aims to make an intertextual analysis of three short stories by three Bulgarian authors: “Bae Mitar the Prophet” by Mihalaki Georgiev, “In the Next World” by Elin Pelin and “Adventure in Paradise” by Svetoslav Minkov. These texts share a common motif – the journey to the otherworld. The analysis shows how this motif and the traditional beliefs about the world beyond are used to achieve satirical purposes and criticize society.

Keywords: short stories, the world beyond, satire, social criticism

Заглавието на предлагания текст, състоящо се от цитат от разказа на Елин Пелин „На оня свят“ и поясняваща част, отправя към въпроса къде е всъщност истинското битие на чужденеца в битието и има ли го изобщо. „Чужденец“ в предлагания текст ще бъде наричан онзи, който не е на мястото си в света. Отвъдното ще бъде разглеждано като друго битие (инобитие), а не като небитие. Приеме ли се, че отвъдното е небитие, това означава, че то просто не съществува, докато във всеки от посочените разкази се описват преживелици на героите в отвъдното. В текстовете то е представено тъкмо като друго, различно от земното битие (доколкото е различно, ще стане ясно по-нататък), но не и като небитие в смисъла на несъществуващо. Оттук следва, че героят, който доскоро е бил част от земния свят, изведнъж се оказва положен в едно друго, различно от неговото битие, тоест той е до известна степен чужд на новото си битие. Кое от двете битиета обаче е ис-

¹ Според английския превод (EP/EP). Английското заглавие на разказа, което се среща в текста на резюмето, също е според това издание. Заглавието на разказа „Приключение в рая“ е по изданието SM/CM 1965. Не намерих английско издание на разказа „Бая Митар пророкът“, затова тук предлагам заглавието на разказа в свой превод.

тинското за човека – земното или отвъдното? Защото, ако се следва християнската представа, отговорът би бил този, че човек е чужденец в битието тук на земята. Човек е само временно земен обитател, той е гостенин, който скоро ще напусне преходното и ще се върне в истинския си дом. За отдадения на Бога тоя „грешен свят“ би трябвало да е „нула“, а очите му да са „отправени към задгробния живот“ (ако се позовем на думите на Захари Стоянов от първата глава на „Записки по българските въстания“, (ЗС/ЗС). Ако се приеме възгледът, че родина на човешката душа (разбирана като онази съставка от човека, която носи неговата същност) е не земното, а отвъдното битие, следва, че на оня свят човек би трябвало да бъде у дома си, тоест не би трябвало да бъде чужденец в битието.

Идеята, че именно отвъдният свят е истинският, има своите привърженици и сред философите: „истинското е онова небе там и онази там светлина, и онази земя“ (Платон, Диалози, Т. 2. С. 1982, с. 407, цит. по Стефанов/Stefanov 2003: 67).

Подобен възглед се открива и в народното мислене. С оглед на изказаната теза може да се посочи, че Х. Вакарелски цитира свидетелство на Шишков, според което „Тува (на земята – б. а.) сме гости, там сме засве (за вечно – б.а.)“ (Вакарелски/Vakarelski 1990: 172). Става ясно, че и в народните представи е налице виждането, че същинският живот е отвъдният. Така или иначе в разглежданите разкази работи народното схващане (Вакарелски/Vakarelski 1990: 172), според което отвъдното, задгробният свят, оня свят се състои от рай (за праведниците) и ад или пъкъл/пъкло (за грешниците)². Представите за рая и пъкъла са повлияни от стенописите в църквите и манастирите (Вакарелски/Vakarelski 1990: 173). Разглежданите разкази представят своя версия на така наречения частен съд (за разлика от всеобщия съд, отреден да настъпи при Второто пришествие). Именно по време на частния съд душата на покойника преминава през митарствата, където демоните я подлагат на изпитания (Архимандрит Серафим (Алексиев)/Arhimandrit Serafim (Aleksiev) 2021: 363). По въпроса за митарствата е необходимо да се изтъкне следното: Светото Писание не говори изрично за тяхното съществуване. Тази представа обаче е закрепена в православието чрез Свещеното Предание и не влиза в противоречие със сведенията от Библията (Архимандрит Серафим (Алексиев)/Arhimandrit Serafim (Aleksiev) 2021: 382 – 384). В предлагания

² Представа за чистилице, съвсем логично, имат само българските католици – например банатските българи го наричат *пургаторе* (Вакарелски/Vakarelski 1990: 172).

текст думата „митарство“ е употребена в преносното си значение на „изпитания, трудности, пречки, които трябва да се преодолеят, за да се постигне нещо“ (<https://ibl.bas.bg/rbe/>). Същевременно актуализирането на религиозната употреба на думата³ се оказва особено продуктивно с оглед на тематиката на статията, която си поставя за цел да анализира образа на чужденеца в битието във връзка с някои традиционни представи за задгробния свят. Накратко казано, заглавието може да се разчита в следния смисъл: какви трудности среща чужденецът в битието по пътя към постигането на истинското си битие, на своята битийна пълнота.

Целите на настоящия доклад са следните: 1) да се посочи къде героите в разказите са чужди в битието си и къде са на своето истинско място; 2) да се разгледа представата за рай и ад, която създават разказите, и да се разбере доколко тя е съпоставима с традиционната (такава, каквато е засвидетелствана в религиозните и фолклорните източници⁴). Втората цел е тясно обвързана с първата, защото, ако раят е престанал да бъде рай, той няма как да бъде същинска родина за човешката душа.

Обект на анализ в тази разработка ще бъдат разказите „Бае Митар пророкът“ на Михалаки Георгиев, „На оня свят“ от Елин Пелин и „Приключение в рая“ на Светослав Минков. Посочените три разказа разработват сходен мотив: за посещението в отвъдното. Между разказа на Михалаки Георгиев „Бае Митар Пророкът“ и разказа „На оня свят“ от Елин Пелин е налице интертекстуална връзка, което се изтъква и от критиците (Зарев/Zarev 1969: 416; Русев/Rusev 1965: 148). В каква връзка стои с тези два разказа текстът на Светослав Минков?

„Тук не бръснат никого – всекиму според делата му“ – казва ангелчето в разказа „На оня свят“, а сюжетът на „Приключение в рая“ се върти именно около райската бръснарница. Встрани от игрословието, основанията за разглеждането на трите разказа в съпоставителен план се коренят в общата им проблематика и цел – изобличение на съществуващите порядки чрез мотива за посещението в отвъдния свят⁵ –

³ По въпроса за митарствата в православие вж. Архимандрит Серафим (Алексиев)/Arhimandrit Serafim (Aleksiev) 2021: 363 – 385; също и Сливенски митрополит Йоаникий/Slivenski mitropolit Yoanikiy 2009: 117 – 138.

⁴ Вж. напр. главата „Задгробният мир в песните ни“ от книгата на Донка Петканова „Апокрифна литература и фолклор“ (224 – 237).

⁵ По въпроса за това, как фантастичното служи за сатирични цели, вж. Хаджикосев/Hadzhikosev 1992. Обобщено казано, към сатиризиране чрез въвеждане на фантастични елементи или чрез пренасяне на мястото на действието във фантас-

похват, прилаган доста често в литературата: антична (например „Одисея“ на Омир, „Енеида“ на Вергилий, „Истинска история“ на Лукиан⁶) и средновековна (апокрифът „Ходене на Богородица по мъките“ и разбира се, Дантевата „Божествена комедия“ (Русев/Rusev 1965: 148). Разкази за посещения в отвъдния свят са вплетени в много от класическите произведения на античната и западноевропейската литература⁷.

Задгробните преживявания на бае Митар следват модел, познат от народните представи: вярването в пренасянето на оня свят е разпространено „навред по българските земи“, а освен това като пример за неговата художествена обработка в литературата е даден именно разказът на Михалаки Георгиев „Бае Митар пророкът“ (Вакарелски/Vakarelski 1990: 171)⁸. Истории с подобен характер са били лансирани и като документални разкази („Странствуванията на една душа“. // Виделина, 1908, 1, (9 – 19); преразказ и кратък коментар към тази история виж в Нетов/Netov 1969: 4 – 5).

Има ли основания бае Митар пророкът от разказа на Михалаки Георгиев да бъде назован чужденец в битието тук на земята? В неговата личност има нещо енигматично: „Бай Митра всеки познаваше, но никой го не знаеше откъде е, чий е“ (МГ/МГ 1980: 190); „Откъде си, бае Митре?“ (МГ/МГ). Строго погледнато, той би трябвало да е чужденец в буквалния смисъл на думата, тоест другоселец. В този смисъл бае Митар се оказва „човек без история“, а това е една от характеристиките на чужденеца (Шютц/Shyutts 1999: 11 – 12). Въпреки това обаче Бае Митар определено е типът на открояващия се човек, който участва във всички събития, изпълващи живота на общността. Сякаш бае Митар е дошъл неизвестно откъде и веднага е заел средищното си място в колектива. Ако бае Митар не е участвал в историята на колектива, откъде е тази негова запознатост с кодовете на общността – познание, което му гарантира уменията да се справя с всевъзможни затруднения и заплетени случаи? Парадоксалното е, че в патриархалното общество един такъв човек без опора в родовата история, без корени,

тична обстановка се преодоляват „рисковете от прякото атакуване на социалната действителност“ (Хаджикосев/Hadzhikosev 1992: 35).

⁶ Симеон Хаджикосев посочва тъкмо Лукиан като един от първите автори, обвързали фантастичното и сатиричното (Хаджикосев/Hadzhikosev 1992: 36).

⁷ Обзорен преглед за разпространението на мотива „слизване в подземния свят“ вж. при Влашки/Vlashki 1993: 186 – 189; относно жанра видение в западноевропейската средновековна литература вж. Протохристова/Protochristova 2008 а: 174 – 175).

⁸ Още за пренасянето вж. в Маринов/Marinov 1892: 278 – 279 и Маринов/Marinov 1914: 226.

би следвало да бъде напълно изключен от социума, а бае Митар, напротив, е в неговия център.

Налице са също така някои доказателства, че персонажът е до известна степен сакрализиран. Първо, още в заглавието това е заявено чрез прозвището му, което неслучайно е „пророкът“ („Навсекъде гледаха на него като на същински пророк – като на божи човек“: МГ/МГ). Второ, при описанието на бае Митар е изтъкнато, че той не се изменя – за разлика от всички останали: „Та нашенци са го гледали тридесет години и все такъв си го знаят – ни по-стар, ни по-млад. Всеки се изменява, само бае Митар си стои все на един карар⁹“ (МГ/МГ). Неизменяемостта е присъща само на Божественото, докато всичко сътворено подлежи на тление и разруха. В подкрепа на тезата за сакрализирането на персонажа говори и фактът, че според народните представи единствено праведен и добър човек може да се пренася; „Лош човек, изедник човек, вещица жена, магйосница (sic) жена никога не може да се *пренесе*“ (Маринов/Marinov 1892: 278). В апокрифната литература от Средновековието също винаги „свещено лице“ или „светец“ посещава отвъдния свят (Петканова/Petkanova 1978: 225).

Текстът на Маринов обръща внимание и на една друга подробност. Често се случва така, че пренеслият се скоро след завръщането си в нашия свят наистина умира, защото именно това е била уговорката му с тамошните жители: да се върне за кратко в нашия свят, да предаде посланията си и да се върне обратно в отвъдното. „Ако *пренесения* не е имал такива условия – да се върне изново на оня свят, па остане на тоя да живее и то по дълго време, на такъв *пренасан* мъж или жена всички гледат с някакво страхопочитание, благоговение. И самите свещенници го считат за по знаещи от тях „божиите работи“ (Маринов/Marinov 1892: 279). За такъв човек се смята, че може да помогне при всякакви спорове и недоразумения, той е търсен като универсален арбитър. Всичко това напълно съвпада с характеристиката, направена от Михалаки Георгиев на героя от разказа.

Немаловажен детайл в тази връзка се оказва и денят, в който „умира“ бае Митар. Според народните вярвания онзи, който почине в петък или неделя, а още повече на Велики петък или на Великден, „е праведен и отива в рая“, като аналогията с Христос е очевидна (Вакарелски/Vakarelski 1990: 53). Бае Митар за малко не „улучва“ деня, в който трябва да умре, за да влезе в тази категория: той се пренася на оня свят „на велики четвъртък вечерта“ (МГ/МГ). За сметка на това

⁹ Дефиниция по Речника на българския книжовен език (<https://ibl.bas.bg/rbe/>): Остар., сега простонар. 1. Ред, положение; 2. Мярка, умерено количество; норма.

Бае-Митровото възкресение напълно съвпада по време с Христовото, защото героят се събужда „в неделя, таман около пладне“ (МГ/МГ). Ето как заспиването (или умирането) и събуждането (или възкръсването) на бае Митар са обвързани с евангелския разказ за Христовото разпъване на кръста и последвалото Възкресение. Това е четвъртото доказателство за сакрализирането на персонажа.

Всичко това показва, че бае Митар няма как да е чужденец в битието в смисъла на човек, който не се вписва в общността, защото той е тъкмо обратното: вписва се навсякъде и присъствието му е незаемно в общностния живот. И макар че за главния герой в разказа на Михалаки Георгиев не приляга характеристиката „чужденец в битието“, тя важи с пълна сила за Иго кърпача, на чието съдене на оня свят става свидетел бае Митар. Разказът за страшния съд над грешни и праведни е предшестван от кратко биографично отклонение за съдбата на Иго – човек, отраснал в богато семейство, който, след като осиротява, загубва цялото си състояние и пропилява живота си заедно с безпътни другари. У героя се размиват границите на човешкото – неподходящата компания го е превърнала в „нещо полудобиче и получовек“ (МГ/МГ). Вдобичването, оскотяването на човека безспорно го отчуждава от човешката му същност. Самият Иго се откъсва от обществото на хората – „беше станал извънредно начумерен, подозрителен и недоверчив. Никому не верваше за нищо. Родата си не искаше да види (...)“, а и хората се отделят от него („кафадарите¹⁰ му не искаха пък него да видят и така беше останал сам, като пустинник“ – МГ/МГ). Иго е чужденец в битието си тук на земята и за малко да останетакъв и на оня свят, но в решителния момент везните се накланят в негова полза. Беднякът Иго е осъден като грешник заради „пиянлъка“ си, но успява да докаже, че е праведен, като се позовава на кахърите и патилата си. Тук се открива едно очевидно сходство с разказа на Елин Пелин „На оня свят“. При дядо Матейко от разказа на Елин Пелин е обратното: той е предварително убеден, че е за „пъклото“, защото е пиел много, но свети Петър го уверява, че патилата му са достатъчно, за да му опростят греховете. Тази идея е налице и в друг разказ на Елин Пелин, разработващ мотива за задгробния живот – „Душата на учителя“ („Той е толкова страдал! Може да излезе праведник!“ – ЕП/ЕР). Задгробния живот дядо Матейко си представя като подчинен на съвсем същите принципи, на които се основава и земният (Попиванов/Popivanov 1979: 543; Ангелов/Angelov 1991: 44), затова

¹⁰ Според Речника на българския книжовен език (<https://ibl.bas.bg/rbe/>): Другар, приятел (остар., диал.).

пребиваването му на оня свят за него е поредица от все нови и нови приятни изненади (дори разочарованието, че в рая няма кръчми, е компенсирано, защото там няма и бирници). Не така стоят нещата с Минковия Сисой Полюлеев, който се отправя към рая с нагласата, че именно там му е мястото, но изведнъж узнава, че „рая е направен за големците и за богатите“, казано с думите на дядо Матейко. Раят, описан от Светослав Минков, се разминава с представата за отвъдното обиталище на праведниците, която изобразяват и народните песни, защото в тях от особено значение е социалната справедливост и компенсацията на бедните за неправдите, претърпени по време на земния им живот (вж. Петканова/Petkanova 1978: 226 – 227). Според народното мислене в отвъдния свят всеки намира онова, което е заслужил (Петканова/Petkanova 1978: 225). В рая на Светослав Минков е съвсем друго: отвъдният свят не се различава никак от земния – там царува същата неправда и правото отново е на страната на богатите и влиятелните.

И Дядо Матейко, и Сисой Полюлеев са представители на типа на малкия човек. В живота си на земята и единият, и другият са хора, от които нищо не зависи. Дядо Матейко не очаква нещо различно и на оня свят: „Не съм за рая аз сиромаш човек... рая е направен за големците и за богатите“ (ЕП/ЕР). В разказа на Светослав Минков тази мисъл е самата истина: там ангелът направо с протоколна прецизност изброява кой има достъп до вечното блаженство: „Разбери, че раят не е за хора като тебе! Тук живеят само душите на ония, които са заемали видно обществено положение на земята, били са банкери, владци, министри, фабриканти – с една реч, все високопоставени личности“ (СМ/СМ). Животът на „тия щастливци“ по нищо не се отличава от грешния живот на земята – „от подземията на райските кабарета долиташе дива джазова музика“ (СМ/СМ) – това е в явен контраст с традиционните стереотипни описания на обстановката в рая. Духовната стойност на пребиваването в рая е подменена от чисто земно материално благополучие. В рая душите изпитват не вечно блаженство, а се отдават на всевъзможни увеселения със светски характер. Това влиза в пълно противоречие с думите на св. ап. Павел, че „Царството Божие не е ястие и питие, а правда и мир и радост в Светаго Духа“ (Рим. 14: 17). Самият бръснар Сисой остава чужд на това неистово увеселение, потънал в съзерцание – „А наоколо му кипеше смях и веселие“ (СМ/СМ). Смахът, особено в такава ситуация, е обикновено пресилен до изстъпление, това е смях, който прераства в кръсък. Освен това смахът не е присъщ на християнския бог. В християнските текстове

Исус не се смее, смее се само дяволът. Християнството заклеява веселието и „разгулния“ смях, което е следствие от строгия аскетизъм, с който е несъвместима всякаква проява на емоционална възбуда (към каквато насочват „възбудените гласове“ на мъжете от разказа). Според традиционните разбирания на православно християнство „смехът и удоволствията са пречка за плача по Бога“ (Макариополски еп. д-р Николай, Архимандрит д-р Серафим/Makariorolski ep. d-r Nikolay, Arhimandrit d-r Serafim 1994: 257), „смехът и покаянието са несъвместими“ (пак там, стр. 258), (вж. също и Данчев/Danchev 1985: 85, където се посочва, че в християнската ренесансова живопис Христос не се изобразява „засмян и весел“). Второто блаженство гласи: „Блажени плачещите, защото те ще се утешат“ (Мат. 5:4). Отношението към смеха и земните веселия е изразено и в евангелието на Лука: „Горко вам, които се смеете сега, защото ще се наскърбите и разплачете“ (Лук. 6: 25). Ангелите, които превеждат блаж. Теодора през митарствата, препращат към същия библейски цитат и го разбират в същия смисъл: че безгрижният смях би попречил на човека да отправи мислите си към вечния живот (Сливенски митрополит Йоаникий/Slivenski mitropolit Yoanikiy 2009: 128). Всичкият този смях, веселие, подземия, дива музика, хазарт отпращат към ада. Раят се оказва ад. Целият рай на Минков е пародийно обърнат с главата надолу, докато раят на Елин Пелин е описан в духа на традиционните народни представи, като обаче цялостното звучене е иронично и хумористично. При Светослав Минков раят е антирай. Сисой Полюлеев от „Приключение в рая“ на Светослав Минков остава чужд дори и там, където би трябвало да бъде истинската му родина. Всичко е преобърнато: истинският дом се оказва чуждо пространство, от което героят съвсем буквално е изпъден.

Оказва се, че при Светослав Минков отвъдният свят, също както и земният, е свят с преобърнати стойности. Редът е нарушен и тук, и там, повсеместно. Владиката от разказа на Елин Пелин се отнася с обикновените хора по същия начин, както се отнасят големците с бръснаря Сисой. Владиката на Елин Пелин има за хора само големците, а бедните презира – точно както правят жителите на рая при Минков, които сякаш изобщо не забелязват бедния бръснар. Разликата е, че владиката е пратен в ада именно заради това свое отношение към бедните и сиромасите, а големците при Минков са обитатели на рая. В рая на Михалаки Георгиев и на Елин Пелин има място само за истинските праведници, тоест представата за рая в тези разкази е в съзвучие с традиционните описания, познати и от фолклора – в „Бае Ми-

тар Пророкът“ Ибрахим вали паша и чорбаджията Гьоре мунафъклькчията попадат все в катрана, записани са в „греховния тефтер“; при Елин Пелин попът, както и владиката са изпратени също в ада.

Причините, поради които раят се е превърнал в ад, са две и са тясно свързани: бюрокрацията и формализмът. Завършекът на „Приключение в рая“ изобразява типична бюрократична сцена – Людовик 15 пише заявление до райската полицейска инспекция с искане да узнае кой е пуснал „тоя мошеник“ в рая и което е също толкова важно, ако не и по-важно – представил ли е той майсторско свидетелство при постъпването си на работа. Ключова отново се оказва липсата или наличието на съответния документ.

И в „На оня свят“, и в „Приключение в рая“ авторите подлагат на сатирично изобличение бюрокрацията, която властва повсеместно и на всички вселенски равнища. Освен пародията, постигната чрез вплитане на „елементи от бюрократичния език“ (Попиванов/Popivanov 1979: 546) в епизода, когато свети Петър прави справка за дядо Матейко в тефтера, пародиен ефект се поражда и по друг начин: чрез съчетаване на възвишената религиозна фразеология и разговорната: тефтерът, по думите на райския ключар, не е „зелник“, а е „прономерован, прошнурован и подпечатан с божа ръка“ (Попиванов/Popivanov 1979: 546).

Това преобръщане на представата за рай и за ад дава обяснение на въпроса защо мястото на Сисой не е там, където би трябвало да бъде според Божественото правосъдие. Бедният бръснар Сисой Полюлеев бива буквално изгонен от рая заради дребното си прегрешение спрямо прическата на една високопоставена дама (прическата впрочем би трябвало да е елемент на преходното и земното, което не би имало никаква стойност в рая; както обаче се изтъкна, става въпрос за рай с преобрънати стойности). Изпъждането на героя от рая е пародия на библейския сюжет за изгонването от рая. Грехът на бръснаря Сисой Полюлеев, за разлика от първородния грях, е съвсем незначителен, но наказанието за него е несравнимо по-тежко, отколкото извършеното провинение.

Основна задача на разглежданите писатели обаче далеч не е само хумористично изображение, а взимането на прицел на съвсем реални явления от обществения и политическия живот: социалното неравенство, бюрокрацията, формализма, властолюбието, самозабравянето на управниците и изобщо на издигналите се, както и изобразяването на всеобщата неправда, която неизменно сполита малкия човек, независимо в кое битие се намира той. Някои критици забелязват, че

разказите на завърналия се от оня свят бае Митар имат „рязко осъдителен характер“ (вж. Василев/Vasilev 1976: 114). Те подтикваат много от живите да се разкаят и да се поправят, докато е време. Тяхното „явно пресилено чудотворно действие“ (Авджиев/Avdzhiev 1977: 158) е израз на авторовия оптимизъм и вяра, че неправдата би могла да бъде изкоренена. Също така оптимистично и с добродушно-хумористичен тон завършва и разказът на Елин Пелин. Иго кърпачът на Михалаки Георгиев и дядо Матейко на Елин Пелин, за разлика от Сисой Полюлеев, постигат истинското си битие в отвъдния свят – там, където би трябвало да го намерят и според християнската представа. Причината Сисой Полюлеев да остане чужденец дори и в отвъдното битие, е, че то се е променило качествено: бюрокрацията е превърнала рая в ад.

Елин Пелин и Михалаки Георгиев разработват мотива в духа на традиционните народни представи за отвъдното битие. При своята трактовка на мотива Светослав Минков безспорно се опира на постигнатото от Михалаки Георгиев и Елин Пелин, но по цялостното си внушение и общо звучене той е по-близо до модела на някои автори от чуждите литератури, разработващи същия мотив по подобен начин – например Ярослав Хашек и Марсел Еме. Това, което свързва нашия автор с тях, е неговата ироничност, изобличителност и изострена сатиричност – през неговия хумор прозира трудно скриваната горчивина от това, че малкият човек е чужд в битието си – независимо дали земното, или отвъдното.

ПРИЛОЖЕНИЕ – ЗА ФИГУРАТА НА БРЪСНАРЯ

Бръсненето присъства под една или друга форма и в трите разгледани текста – къде ясно заявено, къде съвсем леко загатнато. Въпросът с „Приключение в рая“ е най-еднозначен, защото там главният герой е бръснар, когото назначават на работа в райската бръснарница. Главният герой в „Бае Митар пророкът“ не е бръснар, но е сравняван от литературните историци с един прословут бръснар в българската литература, а именно с Вазовия хаджи Ахил (Авджиев/Avdzhiev 1977: 156; Василев/Vasilev 1976: 104). За бае Митар са характерни много от чертите, присъщи на литературния бръснар: универсалност, всеобхватност, лечителски умения. Освен това типичната „многосъставна професионална характеристика“ и „комплексна роля“ (Протохристова/Protohristova 2008 b: 229) на бръснаря са твърде сходни с професионалната неопределеност, но същевременно всеобхватност на бае Митар: „той няма определен занаят, но знае всичко“. В „На оня свят“

изобщо не присъства бръсненето в буквалния смисъл на думата. „Тук не бръснат никого – всекиму според делата му“ – тези думи на ангелчето в разказа „На оня свят“ изкушават литературния историк да предположи, че тъкмо този детайл е дал непосредствения подтик на сатирика да провери какво ли пък ще стане, ако тук бръснат всички.

Фигурата на бръснаря в литературата и нейните характеристики са разгледани подробно в цитираната статия на Клео Протохристова. С оглед на целите на настоящия анализ функционални се оказват две от тези характеристики: 1) бръснарят е медиатор; 2) бръснарят е поначало бърбив, многословен и обстоятелствен (Протохристова/Protohristova 2008 b: 232). Именно от тази своя същностна характеристика обаче е лишен героят на Светослав Минков – единственото условие, изпълнението на което ще гарантира оставането му в рая, е спазването на най-строгото мълчание: „Ще останеш тогава в рая, но при едно условие. Ще се откажеш от бръснарския си навик да дрънкаш на клиентите в релинекипели [...] и много-много няма да ги разпитваш от какво са умрели“ (СМ/СМ). Бръснарят спазва своята част от договора, въпреки че с усилия на волята преодолява изкушението да „поразпита за туй, за онуй“ (СМ/СМ). Един бръснар, който е длъжен да спазва тишина, няма как да бъде истински, пълноценен бръснар. Това, че Сисой е принуден да мълчи, разрушава същността му, отчуждава го от нея.

Посочените две качества на бръснаря са свързани едно с друго. Склонността към бърбивост, говоренето на чужди езици предразполага бръснаря да влезе в ролята си на медиатор (Протохристова/Protohristova 2008 b: 238). След като на Сисой Полюлеев му е отказано правото да разговаря с клиентите, той няма как да изпълнява на практика медиаторската си функция, тоест той се оказва повторно лишен от същността си. Ето една от причините, поради които героят е чужденец в новото си битие в задгробния свят.

Бърбивият бръснар е добър пример за литературния образ на слугата, който надхитрява господаря си и го побеждава (Протохристова/Protohristova 2008 b: 237). Само че особено неизгодните условия, при които Сисой Полюлеев е приет в рая, лишават го от правото да говори, автоматично го поставят в губещата позиция: той губи служебно надпреварата между слугата и господаря, в която иначе именно слугата излиза печеливш благодарение на остроумието и словесното си превъзходство.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Авджиев 1977/Avdzhiev:** Авджиев, Ж. *Българската литература след Освобождението*. София: Наука и изкуство, 1977. [Avdzhiev, Zh. *Balgarskata literatura sled Osvobozhdenieto*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1977.]
- Ангелов 1991/Angelov:** Ангелов, Б. Настроения и поетически наблюдения из живота на българското село. // *Страници за Елин Пелин*. София: Параф, (30 – 49). [Angelov, B. *Nastroeniya i poeticheski nablyudeniya iz zhivota na balgarskoto selo*. // *Stranitsi za Elin Pelin*. Sofia: Paraf, (30 – 49).]
- Архимандрит Серафим (Алексиев)/Arhimandrit Serafim (Aleksiev) 2021:** Архимандрит Серафим (Алексиев). *Беседи за живота след живота*. София: Православно издателство „Св. апостол и евангелист Лука“, 2021. [Arhimandrit Serafim (Aleksiev). *Besedi za zhivota sled zhivota*. Sofia: Pravoslavno izdatelstvo “Sv. apostol i evangelist Luka”, 2021.]
- Вакарелски/Vakarelski 1990:** Вакарелски, Х. *Български погребални обичаи. Сравнително изучаване*. София: Издателство на Българската академия на науките, 1990. [Vakarelski, H. *Balgarski pogrebalni obichai. Sravnitelno prouchvane*. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite, 1990.]
- Василев/Vasilev 1976:** Василев, М. *Михалаки Георгиев. Литературно-критически очерк*. София: Български писател, 1976. [Vasilev, M. *Mihalaki Georgiev. Literaturno-kriticheski ocherk*. Sofia: Balgarski pisatel, 1976.]
- Влашки/Vlashki 1993:** Влашки, М. *Западноевропейска литература*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 1993. [Vlashki, M. *Zapadnoeuropeyska literatura*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, 1993.]
- Ганчева/Gancheva 1989:** Ганчева, Б. Литературен живот на фолклорни мотиви. // *Българска литература от Освобождението до Първата световна война* (помагало за студенти – в съавторство с Живко Иванов). Пловдив: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, 1989, 55 – 63. [Gancheva, B. *Literaturen zhivot na folklorni motivi*. // *Balgarska literatura ot Osvobozhdenieto do Parvata svetovna vojna* (pomagalo za studenti – v saavtorstvo s Zhivko Ivanov). Plovdiv: Plovdivski universitet “Paisii Hilendarski”, 1989, 55 – 63.]
- Данчев/Danchev 1985:** Данчев, П. *Естетика*. София: Наука и изкуство, 1985. [Danchev, P. *Estetika*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1985.]

- Зарев/Zarev 1969:** Зарев, П. *Панорама на българската литература. Том втори.* София: Наука и изкуство, 1969. [Zarev, P. *Panorama na balgarskata literatura. Tom vtori.* Sofia: Nauka i izkustvo, 1969.]
- Коларов/Kolarov 1986:** Коларов, Р. Преобърнатият народен космос. // *Литературна мисъл*, 1986, кн. 3, 43 – 70. [Kolarov, R. Preobarnatiyat naroden kosmos. // *Literaturna misal*, 1986, kn. 3, 43 – 70.]
- Маринов/Marinov 1892:** Маринов, Д. Семейния живот на народа (Женидба, Кръщение, Умиране, Служба, Сбор, Оброк, Тлака, Седенкя, Хоро, Натемия (проклетия) в Западна България (Видинско, Кулско, Белоградчишко, Ломско, Берковско, Оряховско и Вратчанско). // *Жива старина. Етнографическо фолклорно списание, трета книга.* Руссе: Печатница и Литография – Перец Иос. Алкалай, 1892. [Marinov, D. Semeyniya zhivot na naroda (Zhenidba, Krashtenye, Umiranye, Sluzhba, Sbor, Obrok, Tlaka, Sedenkya, Horo, Natemiya (prokletiya) v Zapadna Bulgaria (Vidinsko, Kulsko, Lomsko, Berkovsko, Oryahovsko i Vratchansko). // *Zhiva starina. Etnograficheskoto folklorno spisanie, treta kniga.* Russe: Pechatnitsa i Litografiya – Perets Ios. Alkalay, 1892.]
- Маринов/Marinov 1914:** Маринов, Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи (книга VII от Жива-Старина). // *Сборник за народни умотворения и народопис*, издава Българската академия на науките в София, книга XXVIII, София: печатница на д-во Балкан. [Marinov, D. Narodna vyara i religiozni obichai (kniga VII ot Zhiva-Starina). // *Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis*, izdava Balgarskata akademiya na naukite v Sofia, kniga XXVIII, Sofia: pechatnitsa na d-vo Balkan.]
- Нетов/Netov 1969:** Нетов, И. *Сън, съновидения и съноподобни състояния.* София: Народна просвета, 1969. [Netov, I. *San, sanovideniya i sanopodobni sastoyaniya.* Sofia: Narodna prosveta, 1969.]
- Петканова/Petkanova 1978:** Петканова, Д. *Апокрифна литература и фолклор.* София: Наука и изкуство, 1978. [Petkanova, D. *Apokrifna literatura i folklor.* Sofia: Nauka i izkustvo, 1978.]
- Попиванов/Popivanov 1979:** Попиванов, И. Елин Пелин и неговият разказ „На оня свят“. // *Творби и проблеми. Литературни анализи, том първи.* София: Български писател, 1979, 539 – 550. [Popivanov, I. Elin Pelin i negoviyat razkaz “Na onya svyat”. // *Tvorbi i problemi. Literaturni analizi, tom parvi.* Sofia: Balgarski pisatel, 1979, 539 – 550.]
- Протохристова/Protohristova 2008 а:** Протохристова, К. Литературни идеи и образи за пътя и пътуването. // *Западноевропейска литература. Съпоставителни наблюдения, тезиси, идеи.* Пловдив: Ле-

тера, 2008, 172 – 194. [Protohristova, K. Literaturni idei i obrazi za patya i patuvaneto. // *Zapadnoevropeyska literatura. Sapostavitelni nablyudeniya, tezisi, idei*. Plovdiv: Letera, 2008, 172 – 194.]

Протохристова/Protohristova 2008 b: Протохристова, К. Фигурата на бръснаря – движения в парадигмата (Културноисторически триптих). // *Западноевропейска литература. Съпоставителни наблюдения, тезиси, идеи*. Летера: Пловдив, 2008, 229 – 249. [Protohristova, K. Figurata na brasnarya – dvizheniya v paradigmata (Kulturnoistoricheski triptih). // *Zapadnoevropeyska literatura. Sapostavitelni nablyudeniya, tezisi, idei*. Plovdiv: Letera, 2008, 229 – 249.]

Русев/Rusev 1965: Русев, П. *Михалаки Георгиев. Литературно-критически очерк*. София: Български писател, 1965. [Rusev, P. *Mihalaki Georgiev. Literaturno-kriticheski ocherk*. Sofia: Balgarski pisatel, 1965.]

Сливенски митрополит Йоаникий/Slivenski mitropoilt Yoanikiy 2009: Сливенски митрополит Йоаникий. *За ангелите, демоните и митарствата според Свети Отци на Църквата*. София, (без посочено издателство), 2009. [Slivenski mitropolit Yoanikiy. *Za angelite, demonite i mitarstvata spored Sveti Ottsi na Tsarkvata*. Sofia, (bez posocheno izdatelstvo), 2009.]

Стефанов/Stefanov 2003: Стефанов, В. *Българска литература. XX век. Дванадесет сюжета*. София: Анубис, 2003. [Stefanov, V. *Balgarska literatura. XX vek. Dvanadeset syuzheta*. Sofia: Anubis, 2003.]

Хаджикосев/Hadzhikosev 1992: Хаджикосев, С. Сатира и фантастика. // *Класическо, т.е. съвременно*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1992, 35 – 47. [Hadzhikosev, S. Satira i fantastika. // *Klasichesko, t. e. savremenno*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, 1992, 35 – 47.]

Шютц/Shyutts 1999: Шютц, А. *Чужденецът. Избрани студии*. София: ЛИК, 1999. [Shyutts, A. *Chuzhdenetsat. Izbrani studii*. Sofia: LIK, 1999.]

ИЗТОЧНИЦИ

МГ/МГ: Георгиев, М. *Меракът на чичо Денчо. Избрани творби*. София: Издателство на БЗНС, 1980. [Georgiev, M. *Merakat na chicho Dencho. Izbrani tvorbi*. Sofia: Izdatelstvo na BZNS, 1980.]

ЕП/ЕР: Елин Пелин. *Събрани съчинения. Том първи. Разкази 1895 – 1903*. София: Български писател, 1958. [Elin Pelin. *Sabrani sachineniya. Tom parvi. Razkazi 1895 – 1903*. Sofia: Balgarski pisatel, 1958.]

- ЕП/ЕР:** Елин Пелин. *Събрани съчинения. Том втори. Разкази 1903 – 1910.* София: Български писател, 1958. [Elin Pelin. *Sabrani sachineniya. Tom втори. Razkazi 1903 – 1910.* Sofia: Balgarski pisatel, 1958.]
- ЕР/ЕП:** Elin Pelin. In *The Next World. // Short Stories.* Translated from the Bulgarian by Marguerite Alexieva. Sofia: Sofia Press, 1990, (32 – 36).
- ЗС/ЗС:** Стоянов, З. *Съчинения – том първи. Записки по българските въстания.* София: Български писател, 1983. [Stoyanov, Z. *Sachineniya – tom parvi. Zapiski po balgaskite vastaniya.* Sofia: Balgarski pisatel, 1983.]
- МГ/МГ:** Георгиев, М. *Меракът на чичо Денчо. Избрани творби.* София: Издателство на БЗНС, 1980. [Georgiev, M. *Merakat na chicho Dencho. Izbrani tvorbi.* Sofia: Izdatelstvo na BZNS, 1980.]
- СМ/СМ:** Минков, С. *Съчинения в два тома. Том първи. Разкази.* София: Български писател, 1972. [Minkov, S. *Sachineniya v dva toma. Tom parvi. Razkazi.* Sofia: Balgarski pisatel, 1972.]
- СМ/СМ:** Minkov, S. *Adventure in Paradise.* (translated by M. Alexieva)// *The lady with the x-ray eyes.* Translated by Krassimira Noneva. Sofia: Foreign Languages Press, 1965, (195 – 199).